

Andrzej Majdowski

Wydział Sztuk Pięknych, Instytut Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa
Pracownia Historii Architektury

Zarys organizacji służb budowlanych w Księstwie Warszawskim

W efekcie wojen napoleońskich mapa polityczna części ziem polskich kilkakrotnie ulegała zmianom, żeby następnie utrwalić się aż do odzyskania niepodległości. Po zwycięstwie nad Prusami, na mocy traktatów tylżyckich, w 1807 roku zostało ustanowione Księstwo Warszawskie, połączone unią personalną z Saksonią. Terytorium znacznie wzrosło w wyniku kampanii galicyjskiej ks. Józefa Poniatowskiego i oderwaniu obszarów III zaboru austriackiego, co w 1809 roku znalazło usankcjonowanie podczas rokowań pokojowych w Schönbrunn. Po upadku Napoleona i kongresie wiedeńskim większość Księstwa Warszawskiego złożyła się na nowy twór polityczny – autonomiczne Królestwo Polskie, od 1815 roku pozostające w unii personalnej z Rosją¹.

Na wszystkich szczeblach władzy wykonawczej Księstwa Warszawskiego system zarządzania powielał wzorce francuskie. Przed upływem 1807 roku wytyczono tymczasowe granice sześćdziesięciu powiatów w ramach zapisanych w konstytucji sześciu departamentów sześciu departamentów² – bydgoski, kaliski, łomżyński, płocki, poznański, warszawski – o łącznej powierzchni około 105 tys. km². Zdobycze w wojnie polsko-austriackiej z 1809 roku pozwoliły utworzyć cztery departamenty galicyjskie – krakow-

¹ M. Rostworowski, *Prawna geneza Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego*, Kraków 1915.

² Dekret z 19 grudnia 1807, *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego* (dalej: DzPKW), Warszawa 1810, t. 1, nr 2, s. 22n.

ski, lubelski, radomski, siedlecki – liczące razem około 52 tys. km². Wykrojono z tego czterdzieści nowych powiatów, przy okazji dokonując drobnych przesunięć pomiędzy departamentami³.

Departamentowa służba cywilna była skupiona w prefekturach, a następnie w radach powiatowych⁴, gdzie nie występował aparat urzędniczy o charakterze inżynierskim. Ogólne zwierzchnictwo należało do prefekta, podlegającego ministrowi spraw wewnętrznych, który sprawował też pieczę „nad budownictwem krajowym i wszystkim, co się tyczy upiększenia departamentu i wygody jego mieszkańców. Nad budowlami rządowymi publicznymi, a między innymi nad kościołami, nad domami pocztowymi i gościnnymi, nad drogami publicznymi, mostami, rzekami, kanałami, zgoła nad wszelkiego gatunku komunikacjami”⁵.

Ujednolicona forma struktur departamentowych została zadekretowana w 1809 roku, określając m.in. organizację i kompetencje Wydziału Budowniczego⁶. Kierownictwo sprawował budowniczy departamentowy – a zarazem szef oddziału budowniczego – nadzorujący również oddział hydrauliczny i mierniczy, zarządzane przez inspektora dróg i mostów (hydraulik) oraz geometrę departamentowego. W dwóch prefekturach skład osobowy był nieco rozszerzony, gdyż w dep. warszawskim pojawił się zastępca budowniczego oraz tzw. budowniczy domów rządowych (czyli skarbowych), a w dep. bydgoskim funkcjonował budowniczy kanału noteckiego, co jakiś czas temu zostało już odnotowane⁷.

Dla oddziału budowniczego zakres podstawowych obowiązków, wyznaczonych dekretem z 20. września 1809 roku, obejmował przygotowanie lub adaptację dokumentacji projektowej, kosztorysowanie oraz dozór techniczny

³ Z dep. kaliskiego do dep. krakowskiego zostały przeniesione powiaty lelowski i pilicki, a świeżo zdobyte powiaty siennicki i stanisławowski (z siedzibą w Okuniewie, co uregulowano dekretem z 13. grudnia 1810) przyłączono do dep. warszawskiego. Dekret z 17 kwietnia 1810, art. 3, DzPKW, Warszawa 1810, t. 2, nr 16, s. 144.

⁴ Ustawa Konstytucyjna z 22 czerwca 1807, art. 65–66, Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego (dalej: DzPKW), Warszawa 1810, t. 1, nr 1, s. XXXIV.

⁵ Dekret z 7 lutego 1809, DzPKW, t. 1, nr 8, s. 172.

⁶ Dekret z 20 września 1809, zawierający Instrukcję ministra spraw wewnętrznych objaśniającą organizację prefektur, w: *Ustawodawstwo Księstwa Warszawskiego. Akty normatywne władzy najwyższej*, Warszawa 1969, t. IV, s. 149.

⁷ M. Kallas, *Organy administracji terytorialnej w Księstwie Warszawskim*, Toruń 1975, s. 192.

i odbiór robót budowlanych. W oddziale hydraulicznym skupiły się kompetencje dotyczące komunikacji lądowych oraz stosunków wodnych, a w oddziale mierniczym powstawały mapy i różnego rodzaju operaty gruntowe. Po ostatnie dni Księstwa Warszawskiego szczególny nacisk był położony na inwestycje w dobrach narodowych⁸. Ponadto budowniczy departamentowy należał do komisji egzaminacyjnej, która weryfikowała kwalifikacje zawodowe pretendentów do zatrudnienia w administracji państwowej.

Rozpoczęta jeszcze w 1806 roku spontaniczna wymiana pruskiej biurokracji znalazła usankcjonowanie konstytucyjne, rezerwujące urzędy duchowne, cywilne oraz sądowe wyłącznie dla obywateli Księstwa⁹. Ustupujący korpus urzędniczy otrzymał gwarancje bezpieczeństwa pod warunkiem lojalności wobec nowej władzy¹⁰. W praktyce zmiany personalne miały ograniczony zakres, gdyż występowały problemy z rekrutacją odpowiednio wykwalifikowanych następców¹¹, zwłaszcza na stanowiskach wymagających specjalistycznych umiejętności.

Kryteria naboru sformalizowano w 1808 roku, oczekując od kandydatów, że udowodnią „wyobrażenia o stosownych do urzędu obowiązkach oraz należytą praktyczną wprawę”¹². Procedury sprawdzające były dwustopniowe i rozciągnięte na wszystkie urzędy cywilne, lecz jeżeli chodzi o bezwarunkowe przestrzeganie – z przeszło dwuletnią prolongatą od ogłoszenia dekretu (do końca sierpnia 1810). Ponadto nie dotyczyły nominacji sprzed ogłoszenia dekretu, a dla czynnych urzędników – także mianowań jeszcze w okresie przedrozbiorowym, czego nie sposób odnosić do służb budowlanych.

Pierwszy egzamin odbywał się przed komisją departamentową i miał charakter powszechny, a pomyślny wynik pozwalał ubiegać się o niższe stanowiska krajowe. Spośród wymaganych dokumentów, oprócz metryki chrztu, certyfikatów z odbytych nauk oraz uczciwego życia, obowią-

⁸ Dekret z 11. grudnia 1812, w sprawie prac budowlanych, konserwacji dróg, mostów i tam w dobrach koronnych oraz związanych z tym kosztów, *Ustawodawstwo*, s. 84.

⁹ Ustawa Konstytucyjna, art. 83, s. XLII. Por. też: P. Cichoń, *Rozwój myśli administracyjnej w Księstwie Warszawskim 1807–1815*, Kraków 2006.

¹⁰ J. Goclon, *Organizacja władz administracji terytorialnej i sądownictwa w „Polsce na królu pruskim zdobytej”*, Opole 1995, s. 31.

¹¹ G. Zych, *Rok 1807*, Warszawa 1957, s. 74.

¹² Dekret z 29. kwietnia 1808, art. 1, *DzPKW*, t. 1, nr 4, s. 71.

kiem aplikanta było przedstawić „zaświadczenie, że przy Magistracie lub urzędniku szczególnym pracował, gdzie stosownej mógł nabyć wprawy”¹³. Odnośnie służb technicznych jako jedynych, którym do objęcia posady wystarczyło zaliczenie egzaminu departamentowego w ustawie wymienia się budowniczych miejskich¹⁴. Zarazem brakuje dowodów, że taki etat istniał literalnie poza stolicą, gdzie wymagano wyższych kwalifikacji.

Nie można wykluczyć, że w niektórych miejscowościach utrzymywała się tradycja wybierania budowniczych spośród „rajców, a należy do nich pobór podatków i czuwanie nad budowlami”¹⁵. Trudno rozstrzygnąć, czy w realiach Księstwa Warszawskiego chodziło tylko o miasta municypalne – ewentualnie z pominięciem Warszawy – od 1808 Kalisz, Poznań, Toruń, a od 1810 dodatkowo Kraków, Lublin i Sandomierz. W każdym razie na tamtejszych magistratach spoczywał ustawowy obowiązek podejmowania kolegialnych uchwał względem finansowania inwestycji „na zaprowadzenie i utrzymanie dróg, ulic, bruków, ogrodzeń, rowów, studni, grobli, brzegów nadrzecznych [...] domów do Municypalności należących”¹⁶. Formalnie nadzór i kierowanie robotami publicznymi znajdowało się w gestii prezydenta-burmistrza, co nie wyklucza powierzenia funkcji wykonawczych radnym z przygotowaniem budowlanym.

Aspirujący do bardziej prestiżowych stanowisk byli zobowiązani dodatkowo stawać przed Najwyższą Komisją Egzaminacyjną, której przewodził Prezes Rady Stanu w asyście ministrów resortowych. W razie potrzeby do grona merytorycznych członków komisji był zapraszany budowniczy generalny, m.in. oceniający kwalifikacje kandydatów na budowniczych oraz geometrów (mierniczych), których status był potwierdzony królewskim podpisem¹⁷. W latach 1810–1812 Fryderyk August sygnował 82 patenty,

¹³ Ibidem, art. 10, s. 75.

¹⁴ Ibidem, art. 7, s. 74.

¹⁵ Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska*, Warszawa 1974, s. 211 – z odwołaniem do: M. Kromer, *Polska, czyli o położeniu, obyczajach, urządach Rzeczypospolitej Królestwa Polskiego*, pierwsze wydanie 1577.

¹⁶ Dekret z 10. lutego 1809, art. 12, DzPKW, t. 1, nr 8, s. 183.

¹⁷ Dekret z 29 kwietnia 1808, art. 8 i 9, s. 74–75. Por. A. Winiarz, *Organizacja i działalność Komisji Egzaminacyjnych w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807–1831)*, „Przeгляд Historyczno-Oświatowy” 1986, nr 4, s. 446n.

z czego 60 przypadło geometrom, 14 budowniczym, a 8 uzyskali budowniczości będący zarazem mierniczymi¹⁸.

Zważywszy na prolongaty oraz rozwój wydarzeń politycznych, przytoczone liczby wydają się oddawać rzeczywiste efekty wdrożenia ustawy egzaminacyjnej. Jednocześnie przyjmuje się, że w latach 1809–1811 nastąpiło w miarę pełne wykorzystanie etatów przy obsadzie personalnej prefektur¹⁹. Również w Wydziałach Budowniczych trudno mówić o brakach kadrowych, gdyż stosunkowo nieliczna pula wakatów jest sztucznie zawyżona ze względu na niekompletną bazę źródłową, co dotyczy oddziałów hydraulicznych, a zwłaszcza mierniczych.

Na imiennej liście geometrów przeważają polskie nazwiska²⁰, których niełatwo potem zlokalizować w służbie cywilnej. Oczywisty brak zaintereso-

¹⁸ AGAD, Rada Stanu i Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego (dalej RSiRMKW), sygn. 39, k. 1–83.

¹⁹ M. Kallas, *Organy*, s. 31.

²⁰ AGAD, RSiRMKW, sygn. 39 – alfabetyczna lista geometrów: Wilhelm Archelin(?) [16.06.1810], k. 30, Józef Barański [31.10.1811], k. 77, Albrecht Binder [16.06.1810], k. 36, Jan Fryderyk Brown(?) [16.06.1810], k. 35, Juliusz Colberg [19.11.1810], k. 56, Stanisław Czarnecki [26.01.1811], k. 63, Jakub Czerwiński [11.07.1810], k. 43, Jan Danielski [19.02.1812], k. 79, Stefan Gibasiewicz [7.03.1810], k. 10, Michał Grabski [7.03.1810], k. 1, Marcin Fryderyk Grapow [11.04.1810], k. 15, Krystyn Henryk Hahn [19.02.1812], k. 80, Henryk Krzysztof Hoffmann [7.03.1810], k. 4, Stanisław Jabłoński [10.04.1812], k. 82, Franciszek Johnnéy [5.06.1811], k. 72, Karol Kagunne(?) [16.06.1810], k. 33, Rudolf Kanelli [11.07.1810], k. 44, Franciszek Karzantowicz [16.06.1810], k. 28, Adam Kasparowski [31.10.1811], k. 76, Karol Ludwik Knappeln(?) [7.03.1810], k. 12, Józef Kozłowski [19.11.1810], k. 58, Jakub Kryński [7.03.1810], k. 8, Teodor Krzycki [16.06.1810], k. 37, Jan Fryderyk Wojciech Lange [5.06.1811], k. 73, Franciszek Lipczyński [19.11.1810], k. 54, Joachim Łapiński [11.07.1810], k. 40, Ludwik Markowski [25.04.1810], k. 25, Kazimierz Mędrzecki [11.04.1810], k. 17, Maciej Migurski [19.09.1810], k. 49, Józef Neugebauer [25.04.1810], k. 19, Feliks Niesołowski [5.06.1811], k. 74, Wincenty Ostrowski [11.07.1810], k. 42, Jan Karol Pambo [7.03.1810], k. 5, Wojciech Pagowski [25.04.1810], k. 20, Klemens Pelka [20.04.1811], k. 69, Marcin Petrykowski [25.04.1810], k. 24, Wincenty Pieniążek [19.09.1810], k. 47, Mateusz Piotrowski [7.03.1810], k. 2, Ambroży Prokopowicz [16.06.1810], k. 32, Leopold Purzycki [19.09.1810], k. 45, Szymon Radecki [20.04.1811], k. 68, Wincenty Radłowski [20.04.1811], k. 67, Fryderyk Repno [5.06.1811], k. 75, Józef Salger(?) [16.06.1810], k. 29, Michał Sewerynowicz [11.07.1810], k. 39, Józef Sienkiewicz [7.03.1810], k. 7, Andrzej Smolikowski [11.07.1810], k. 41, Otto Salomon Sterner(?) [20.04.1811], k. 65, Wincenty Styczyński [11.04.1810], k. 18, August Wilhelm Szneyder [7.03.1810], k. 9, Jan Fryderyk Stryk [19.09.1810], k. 46, Jerzy Tetmajer [31.10.1811], k. 78, ks. Grzegorz Wężyk [26.01.1811], k. 62, Tomasz de Wiernik [10.04.1812], k. 81,

wania dodatkową posadą mógł wykazywać ksiądz Grzegorz Węzyk²¹ – proboszcz w Gorzkowie (pow. krasnostawski) i późniejszy kanonik katedry lubelskiej. Skądinąd na specjalną uwagę zasługuje zwłaszcza Juliusz Kolberg²² (Colberg, 1776–1831) – wybitny kartograf, m.in. autor mapy służącej do podziału Księstwa Warszawskiego na departamenty i powiaty (1808).

Właściciele patentu uzyskiwali pełne uprawnienia zawodowe, czemu w najszerszej skali nadawano następującą wykładnię: „posiadającego naukę miernictwa i budownictwa, na budowniczego i geometrę w całym Księstwie Warszawskim, któremu odbywać wszelkie czynności z nauki budownictwa i miernictwa wypływające [...] po wykonanej przysiędze przed prefektem którego bądź departamentu, iż czynności onemu bądź publicznej, bądź prywatnej lub sądowej, gdy poleczone zostaną, że wedle boga i sumienia dopełniać będzie”²³. Reprezentacja najbardziej wszechstronnych specjalistów nie zaskakuje liczebnością²⁴, a trwale związki z naszą architekturą zachował wyłącznie Karol Henryk Galle (1784–1829). Natomiast w odniesieniu do obcokrajowców o pochodzeniu prusko-austriackim – nie wykluczając bardziej osobliwych rodowodów – nie sposób odnotować aktywności zawodowej w Księstwie Warszawskim, chyba że zostali zwerbowani do służby wojskowej, co należałoby zweryfikować w toku zawiązanej kwerendy.

Szersze grono przedstawicieli kadry urzędniczej znajdujemy dopiero pośród legitymujących się patenami budowniczego²⁵. Właściwie wszystkich

Leopold Windisch [16.06.1810], k. 34, Tomasz Wnęrowski [20.04.1811], k. 66, Jan Zaleski [19.09.1810], k. 50, Antoni Żebrowski [16.06.1810], k. 31, Jan Żebrowski [11.07.1810], k. 38.

²¹ Z. Góralski, *Instrukcje ekonomiczne probostwa w Gorzkowie*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 1964 Z. 1, s. 78.

²² K. Markiewicz, *Juliusz (Colberg) Kotobrzeg-Kolberg*, Przysucha 2004.

²³ AGAD, RSiRMKW, sygn. 39, k. 7.

²⁴ Ibidem: Fryderyk Dolak [19.11.1810], k. 55, Henryk Karol Galle [16.06.1810], k. 27, Filip Wilhelm Grapow [7.03.1810], k. 6, Jan Konietzka [19.11.1810], k. 57, Józef Mielcarzewicz [5.06.1811], k. 71, Jan Müller [11.04.1810], k. 16, Edward Natter [16.06.1810], k. 26, Jędrzej Nazarewicz [20.04.1811], k. 70.

²⁵ Ibidem: Dawid Blanke [26.01.1811], k. 60, Jan Gisges [19.09.1810], k. 51, Wilhelm Kirchoff [19.09.1810], k. 48, Gracjan Korwin [26.01.1811], k. 59, Gottfryd Krause [7.03.1810], k. 13, Fyderyk Albert Lessel [7.03.1810], k. 11, Ludwik Mahn [19.09.1810], k. 52, Wilhelm Henryk Minter [25.04.1810], k. 23, Ernest Peterson [26.01.1811], k. 61, Karol Schütz

można zidentyfikować, chociaż z różnym przybliżeniem. Pewne kłopoty występują przy próbie ustalenia obsady stanowisk związanych z nadzorem komunikacji lądowych i wodnych. Inspektorów dróg i splawów – podobnie jak mierniczych – dosyć trudno przypisać do konkretnych departamentów, gdyż nie byli powoływani na podstawie nominacji królewskich.

Kolejny problem stanowi datowanie związane z rozpoczęciem i zakończeniem pełnienia służby cywilnej. Pod względem proceduralnym akt desygnacji budowniczych departamentowych nie budzi wątpliwości, zawierając formułę obligującą ministra spraw wewnętrznych, że „rzeczonego do sprawowania wskazanego sobie urzędowania wskaże i niniejszą nominację ogłosi”²⁶. Wszelako nie brakuje poszlak pozwalających zakładać, że faktyczne zatrudnienie następowało wcześniej, a przypadające na lata 1810–1812 mianowania królewskie po części tylko sankcjonowały sytuację zastaną w administracji terenowej, a nawet centralnej.

Dobitym przykładem jest zapis z 1811 roku, dotyczący nominacji budowniczego generalnego – „obowiązki tegoż urzędu od niejakiego czasu pełniącego”²⁷. Cytowana fraza oddaje stan zawieszenia, w jakim formalnie pozostawał Jakub Kubicki²⁸ (1758–1833), piastujący owo stanowisko nieprzerwanie do 1818 roku²⁹. Innymi słowy, ustawodawstwo nie nadążało za rozwojem struktur władzy wykonawczej, stąd ostateczne urządzenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Religijnych nastąpiło dopiero pod koniec 1810 roku.

Odtąd też datują się nominacje dla budowniczych resortowych, a do nomenklatury podlegającej bezpośrednio prerogatywom królewskim zostali zaliczeni m.in. budowniczemu generalnemu oraz budowniczemu przy Dyrekcji Dóbr i Lasów Narodowych³⁰. Chociaż nie udało się natrafić na dekret

[25.04.1810], k. 22, Bernard Sieg [7.03.1810], k. 14, Sylwester Szpilowski [10.04.1812], k. 83, Bogumił Zschernig [19.09.1810], k. 53, Marcin Zaczkowski [25.04.1810], k. 21.

²⁶ AGAD, RSiRMKW, sygn. 39, k. 64.

²⁷ AGAD, RSiRMKW, sygn. 87, k. 1 – dekret z 6 lutego 1811 r., a także „Dziennik Praw Tyczący się Nominacji Urzędników” (dalej: DzPTNU), Warszawa 1807–1812, s. 579.

²⁸ J. Obarski, *Materiały do życia i twórczości Jakuba Kubickiego*, „Biuletyn Historii Sztuki” (dalej: BHS), 1954 nr 3 s. 333.

²⁹ Gwoli ścisłości, w latach 1807–1811 Kubicki był tytułowany budowniczemu rządowym.

³⁰ Dekret w sprawie nominacji urzędników w Ministerium Spraw Wewnętrznych z 5 września 1810 r., art. 1 i 2 DzPTNU, s. 418–419.

nominacyjny nie ulega wątpliwości, że znalazł się tutaj Adolf Fryderyk Schütz (1782–1854), po studiach w Berlinie mianowany czwartym inspektorem budowlanym przy kamerze warszawskiej³¹ (1805). Etat w resorcie uzyskał najpóźniej w 1808 roku – czyli przed ogłoszeniem dekretu z 29. kwietnia, bowiem nie występuje wśród wyróżnionych patentem³². W tejże Dyrekcji obowiązki geometry pełnił Jan Żebrowski³³, którego kwalifikacje potwierdzał patent mierniczego (16.06.1810). Tego samego dnia patent otrzymał przywołany już Karol Galle³⁴, zatrudniony następnie w Ministerstwie Przychodów i Skarbu, co wyczerpywało limit budowniczych na szczeblu centralnym.

Należy jeszcze wspomnieć, że Dyrekcja Dóbr rozwijała własne służby budowlane oraz miernicze przy departamentach, a skupione w Intendenturze Dóbr i Lasów Narodowych. Przedsięwzięcie podlegało reorganizacjom, a od 1818 zostało przejściowo reaktywowane pod nazwą wojewódzkich Wydziałów Dóbr i Lasów Rządowych podległych już resortowi Przychodów i Skarbu³⁵. W 1810 roku są odnotowani Sylwester Szpilowski (?–1832), patent – 10.04.1812) oraz Jakub Kryński (patent – 7.03.1810) jako budowniczy oraz geometra w departamencie warszawskim, a Mateusz Tryniszewski (1782–1846) i Piotr Janczewski – odpowiednio w łomżyńskim³⁶. Natomiast od następnego roku do Intendentury lubelskiej (a właściwie lubelsko-siedleckiej) trafili³⁷: Jakub Hempel (1758–1831) oraz Maciej Migurski (patent – 19.09.1810).

³¹ Kalendarzyk polityczny pijarski na rok 1813, s. 219; S. Łoza, *Architekci i budownictwo w Polsce*, Warszawa 1954, s. 276; R. Strecke, *Inventar zur Geschichte der preußischen Bauverwaltung 1723–1848*, Berlin 2005, s. 104.

³² A. Karczewski, *Przyczynki do dziejów fortyfikacji starej Warszawy*, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury” 1939, nr 1, s. 76, gdzie odnotowana aktywność zawodowa Schütza w 1810 r., związana z pracą w MSW.

³³ Kalendarzyk polityczny pijarski na rok 1813, s. 219.

³⁴ W MPiS pozostawał do 1816, następnie budowniczy M. Warszawy. Łoza, s. 87.

³⁵ Wcześniej przy Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu powstała Dyrekcja Generalna Lasów Rządowych (Postanowienie Namiestnika z 1 czerwca 1816) oraz Generalna Dyrekcja Dóbr Rządowych (Postanowienie Namiestnika z 18. lutego 1817), gdzie etat budowniczego nieprzerwanie piastował Adolf Schütz. Por. też: H. Radziszewski, *Skarb i organizacja władz skarbowych w Królestwie Polskim*, t. 1, Warszawa 1907, s. 125.

³⁶ Kalendarzyk polityczny pijarski na rok 1811, s. 173–74.

³⁷ Kalendarzyk polityczny pijarski na rok 1812, s. 175.

Z pośrednich przekazów wylania się jeszcze skład w Intendenturze kaliskiej, gdzie budowniczym był Johann Friedrich Wilke³⁸, przeniesiony z miejscowego oddziału miernictwa. Geometrą został Wojciech Lange (patent – 5.06.1811), co można wysnuć z niejednoznacznej informacji, że udzielał się przy inspekcji ekonomicznej, tytułowany też „budowniczym nadzwyczajnym w Kaliszu”³⁹. Ponadto geometrą Intendentury krakowskiej był Jan Danielski⁴⁰ (patent – 19.02.1812), a plockiej ewentualnie niejaki Mikołaj Szymański⁴¹. Jak się zdaje, zatrudnieni w Intendenturach utrzymali stanowiska przynajmniej do 1815 roku, lecz nie jest pewne, czy wszędzie zostały obsadzone etaty budowniczych.

W każdym razie, nie licząc Wilkego – ze względu na brak pewnych informacji – zestawienie pozostałych z różnych względów jest nader interesujące. Zaskakuje nominacja Szpilowskiego, który urodził się około 1790 roku i z całą pewnością nie studiował, a posada oraz patent budowniczego – *nota bene* ostatni z podpisem królewskim – nieodparcie kojarzą się z projekcją, co dosyć szybko skończyło się katastrofą budowlaną i załamaniem kariery⁴². Zupełnie inaczej potoczyły się losy Tryniszewskiego – w latach

³⁸ Na nagrobku Johanna Friedrich Wilke (cmentarz ewangelicko-augsburski w Kielcach) wyryto daty 1798–1838, co wskazuje na imiennika – syn, bo żadną miarą nie mógł to być „królewsko-książęcy Budowniczy przy Intendenturze Kaliskiej i geometra departamentowy, co wedle zapisu z księgi hipotecznej przytacza B. Kunicki, *Ballady kaliskie*, Kalisz 1991. Wilke ojciec od 1805 roku mieszkał w Kaliszu, gdzie przybył jako asystent dyrektora kamery. Por. R. Strecke, s. 108. W źródłach masonskich odnotowano, że zmarł już przed 1818 rokiem. Por. S. Małachowski-Łempicki, *Wykaz polskich łóż wolnomularskich oraz ich członków w latach 1738–1821*, Kraków 1929, s. 179.

³⁹ J. Bieliński, *Królemski Uniwersytet Warszawski*, t. 3, Warszawa 1912, s. 663. Lange odznaczył się szczególnie w dobie Królestwa Polskiego, m.in. jako generalny inspektor dróg i spławów, a zarazem animator szkolnictwa zawodowego. Por. J. Rodkiewicz, *Pierwsza politechnika polska 1825–1831*, Kraków 1904, passim; J. Śmiałowski, *Wojciech Lange (1783–1830) – dzieje jednego awansu*, Łódź 2000.

⁴⁰ W. Kula (red.), *Spółczeństwo Królestwa Polskiego. Studia o umiarkowaniu i ruchliwości społecznej*, t. 3, Warszawa 1968, s. 38.

⁴¹ W retrospektywnym zapisie występuje jako „geometra departamentu plockiego”, co jest możliwe najwcześniej od 1810 roku, albo odnosi się do zatrudnienia w Intendenturze Dóbr i Lasów Narodowych. „Gazeta Warszawska” 1837, nr 6, s. 6.

⁴² Z rodzicielską nadopiekuńczością kojarzy się również specjalistyczne opracowanie, omawiane na posiedzeniu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w listopadzie 1814 roku – niestety znane tylko fragmentarycznie – „Zasady wyrachowania materiałów do różnych budow-

1816–1819 „inspektor budowlany” w Sejnach⁴³, skąd został awansowany na budowniczego w województwie augustowskim. W 1838 roku doczekał emerytury „za przeszło 30-letnią służbę, w ciągu której ciężką i nieuleczoną chorobą dotknięty został”⁴⁴. Zaczynał więc aplikować, gdy powstawały zręby administracji Księstwa Warszawskiego, i raczej nie wyróżniał się wykształceniem ani praktyką zawodową, z czego można wnosić, że do zatrudnienia w Intendenturze wystarczył egzamin departamentowy. W tym kontekście zaskakuje swoista deprecjacja Hempla – uznanego architekta po studiach w rzymskiej Akademii św. Łukasza – pochopnie łączonego dotąd ze stanowiskiem budowniczego wydziałowego w departamencie lubelskim⁴⁵.

Zakres obowiązków budowniczego generalnego był dosyć enigmatyczny i nie obejmował bezpośredniej zwierzchności nad kadrą budowlaną w organach terenowych, ani tym bardziej w urzędach municypalnych. Od 1807 roku budowniczym przy magistracie warszawskim pozostawał – oddelegowany z armii – „kapitan inżynierów” Maciej Zaczkowski⁴⁶, po którym wszelkie ślady urywają się w 1813 roku. Jego następcą został dożywotnio Fryderyk Albert Lessel⁴⁷ (1767–1822). Przy czym obu budowniczym wystawiono patenty w odstępnie miesiąca (odpowiednio 25.04. oraz 7.03. 1810), chociaż Lesselowi pozostawał dodatkowo dyplom architekta z nadania Stanisława Augusta Poniatowskiego (1791).

Wydziałem Budowniczym w Warszawie od początku kierował będący w rozkwicie kariery Hilary Szpilowski⁴⁸ (1753–1827, nominacja – 14.03.1810),

li z materiałów wybranych zebrane a do zwyczajów, potrzeb i własności Kraju Polskiego zastosowane przez Sylwestra Szpilowskiego budowniczego w departamencie warszawskim”. AGAD, TPN, sygn. 30, bp.

⁴³ S. Małachowski-Lempicki, s. 151.

⁴⁴ „Gazeta Warszawska”, 1839, nr 71, s. 1.

⁴⁵ J. Jaroszewski, *Jakub Hempel (1762–1831)*, [w:] T. Jaroszewski, A. Rottermund, *Jakub Hempel, Fryderyk Albert Lessel, Henryk Ittar, Wilhelm Henryk Minter. Architekci polskiego klasycyzmu*, Warszawa 1974, s. 14, gdzie wszystko wskazuje na „czeski błąd” w datowaniu (1812 zamiast 1821) podanym przez Łożę (s. 113).

⁴⁶ Por. A. Karczewski, *Z dziejów trasy Behweder-Zamek-Żoliborz*, „Prace Instytutu Urbanistyki i Architektury”, 1955, Z. 1, s. 127n.

⁴⁷ A. Rottermund, *Fryderyk Albert Lessel*, [w:] T. Jaroszewski, A. Rottermund, s. 67n.

⁴⁸ DzPTNU, s. 376; Por. też: S. Hiż, *Zarys życia i twórczości Hilarego Szpilowskiego*, BHS, 1954, nr 3, s. 335n.

który pragmatykę związaną z nominacją przedstawił w następującym brzmieniu: „W tymże 1807 roku, dnia 26. października mianowany od Izby administracyjnej departamentu warszawskiego budowniczym departamentowym i asesorem w tejże Izbie, a w roku 1810 [...] przez Najjaśniejszego Fryderyka Augusta podobnie budowniczym departamentowym”⁴⁹.

Przynajmniej od 1809 roku jako zastępca Szpilowskiego występuje sędziwy Karol Bogumił Schütz (1740–1818), lecz po egzaminie (patent: 25.04.1810) uzyskał powołanie na budowniczego domów rządowych (Zamek Królewski i Pałac Saski). Warto przypomnieć, że asymilowany Saksończyk od 1771 roku był budowniczym miasta Warszawy (bodaj ostatnim w dobie przedrozbiorowej), w 1784 dodatkowo wyróżniony przez Stanisława Augusta dyplomem budowniczego Rzeczypospolitej⁵⁰. Pod panowaniem pruskim raczej niewiele osiągnął, w latach 1801–1805 odnotowany jako miejski inspektor budowlany⁵¹. Po awansie Schütza kolejnym zastępcą został Wilhelm Henryk Minter⁵² (1777–1832, patent: 25.04.1810). Poddany pruski, w Warszawie znalazł się na przełomie stuleci, wybierając następnie chlubną służbę w Korpusie Inżynierów, skąd otrzymał delegację, zakończoną po wznowieniu wojny w 1812 roku. Podobnie Wilhelm Koeppen (?–1830) – zapewne od 1808 na stanowisku hydraulika⁵³ – którego zresztą czekała kariera inspektora generalnego dróg i spławów w Królestwie Polskim. Geometra Hipolit Rogowski również nie musiał wykazywać się patentem, co wskazuje na zatrudnienie przed upływem pierwszego kwartału 1808 roku, lecz już po trzech latach został przeniesiony na komisarza ekonomicznego w Intendenturze Dóbr i Lasów Narodowych⁵⁴. W rezultacie, od 1812 roku struktura Wydziału upodobniła się do pozostałych departamentów, nie licząc nadzoru gmachów rządowych, co niebawem wymagało ustanowienia odrębnej służby⁵⁵.

⁴⁹ J. Bieliński, s. 664n.

⁵⁰ S. Łoza, s. 276.

⁵¹ S. Małachowski-Łempicki, s. 126.

⁵² T. Jaroszewski, *Wilhelm Henryk Minter*, [w:] T. Jaroszewski, A. Rottermund, s. 181n.

⁵³ Kalendarzyk polityczny na rok 1810, Kraków 1809, s. 104.

⁵⁴ Ibidem, s. 105. Kalendarzyk polityczny pijarski na rok 1812, s. 174.

⁵⁵ Por. E. Sęczys, *Administracja pałaców „cesarskich” w Warszawie w latach 1796–1918 i pozostałe po niej akta*, „Archeion” LXVI(1978), s. 131n.

Pełną obsadę można odnotować w departamencie plockim, gdzie od 1807 roku skorzystano z usług obywateli pruskich, którzy do końca życia pozostali w nowej ojczyźnie. Wydziałem kierował Aleksander Groffe⁵⁶ (1771–1838, nominacja – 30.12.1809), a w nieodległej przyszłości budowniczy generalny Królestwa Polskiego (1819). Raczej dopiero w 1808 roku inspektorem dróg i mostów został Ludwik Mahn (?–1824, patent – 19.09.1810), który zawodowo realizował się w Płocku do końca życia⁵⁷. Oddział mierniczy prowadził Jan Kowalski, znany wcześniej z prac kartograficznych na ziemi dobrzyńskiej⁵⁸.

W departamencie kaliskim, Henryk Koch (?–1810, nominacja – 30.12.1809) – wcześniej *Baudirektor bei der Kammer zu Kalisch*⁵⁹ – zmarł w trakcie pełnienia obowiązków kierownika Wydziału. Następcą został dotychczasowy hydraulik – Wojciech (*vel* Christian Albrecht) Heermann (?–1839, nominacja – 19.09.1810), który opuścił Kalisz po dymisji we wrześniu 1815 roku⁶⁰, ustępując miejsca Sylwestrowi Szpilowskiemu. Odnośnie obsady pozostałych stanowisk specjalne zainteresowanie wzbudza Bernard Sieg (patent – 7.03.1810), dopiero po dziesięciu latach od uzyskania patentu odnotowany jako budowniczy w województwie sandomierskim – od 1821 do śmierci w 1827 roku⁶¹. Skądinąd wiadomo, że działał w Kórniku, a w 1797 roku awansował z tzw. konduktora na inspektora budowlanego⁶², więc hipotetycznie mógłby pełnić funkcję hydraulika po awansie Heermana. Przejście Wilkego do Intendentury spowodowało z kolei rotację wśród

⁵⁶ DzPTNU, s. 362. Od 1802 roku w Płocku, gdzie awansował na budowniczego miasta – *Stadtbaainspektor* (1805). R. Strecke, s. 41, 126.

⁵⁷ K. Dumala, *Służba budowlano-inżynierska w województwie plockim i guberni plockiej w XIX wieku (do 1866 r.)*, „Mazowsze” 1995, nr 2, s. 88.

⁵⁸ Kalendarzyk polityczny na rok 1810, Kraków 1809, s. 135; H. Bartoszewicz, *Prace geometrów i kartografów pruskich na Mazowszu i w ziemi dobrzyńskiej w latach 1793–1806*, „Rocznik Mazowiecki”, Warszawa 2009, s. 56.

⁵⁹ R. Strecke, s. 104; DzPTNU, s. 361.

⁶⁰ DzPTNU, s. 507, z uzasadnieniem, że nominacja wystawiona na skutek śmierci Kocha. R. Strecke, s. 104; I. Barańska, *Architektura Kalisza w dobie Królestwa Kongresowego*, Kalisz 2002, s. 70. Heermann jest udokumentowany jako hydraulik w dokumentach kaliskiej loży masonskiej, do której musiał wstąpić przed 1810 rokiem. Por. S. Załęski, *O masonii w Polsce od roku 1738 do 1822 na źródłach wyłącznie masonskich*, Kraków 1908, cz. 2, s. 151.

⁶¹ Łoza, s. 279.

⁶² R. Strecke, s. 105.

wydziałowych geometrów, na czym pomimo małości dowodów zapewne skorzystał Jan Karol Pambo⁶³ (patent – 7.03.1810).

Przypadek związany ze śmiercią Kocha pozwala domniemywać, że zatrudnianie miejscowych fachowców następowało w fazie tworzenia zrębów administracji terenowej, najpóźniej na przełomie lat 1807–1808, a usankcjonowanie decyzji personalnych podejmowanych przez prefektów datuje się od 1809 roku. Ponieważ nie było specjalnych utrudnień związanych z migracją, tym bardziej trudno przypuszczać, żeby wysoko wykwalifikowani specjaliści znajdowali motywację do bezczynności zawodowej w oczekiwaniu na nominację królewską. Zdecydowana większość kadry technicznej pozostała na miejscu także po kongresie wiedeńskim, natychmiast wracając do służby cywilnej w cesarstwie pruskim.

Na mocy traktatu tylżyckiego cesarstwu rosyjskiemu przypadła część tzw. Prus Nowowschodnich, z czego powstał obwód białostocki, po kilku dekadach wcielony do guberni grodzieńskiej. Już w 1814 roku o stanowisko *Provinzialbaudirektor* zabiegał Carl Gotthard Adler (nominacja – 16.01.1810), kierujący Wydziałem Budowniczym w Bydgoszczy, a przedtem czynny w kamerze białostockiej⁶⁴. Wedle wszelkiego prawdopodobieństwa w oddziale hydraulicznym pracował fachowiec od splawów (*Kanalbau-* oraz *Wasserinspektor*) – David Siegfried Blanck (*vel* Blanke, patent – 26.01.1811), którego późniejsza kariera była związana z kanałem bydgoskim⁶⁵. Tym niemniej etat inspektora kanału noteckiego utrzymywał Ernst Conrad Peterson (1778–1841, patent – 26.01.1811), podobnie jak pozostali wykazujący jeszcze długoletnią aktywność zawodową na obszarze Prus Zachodnich⁶⁶.

Analogicznie było w departamencie poznańskim, gdzie ciągłość pracy zachował Christian Elias Wernicke (1770–1834, nominacja – 14.02.1810), za rządów pruskich *Oberbauinspektor vom Posner Kammerdepartament*⁶⁷. Inspektorem dróg i mostów został Józef Mielcarzewicz (1782–1831, patent

⁶³ S. Malachowski-Lempicki, s. 151.

⁶⁴ DzPTNU, s. 367; R. Strecke, s. 360.

⁶⁵ R. Strecke, s. 261, 361–363, 427.

⁶⁶ S. Błażejowski, J. Kutta, M. Romaniuk, *Bydgoski słownik biograficzny*, t. 2, Bydgoszcz 1995, s. 115–116.

⁶⁷ DzPTNU, s. 371; R. Strecke, s. 108; Z. Ostrowska-Kęłbowska, *Architektura i budownictwo w Poznaniu w latach 1790–1880*, Poznań 1982, s. 110n.

– 5.06.1811), legitymujący się zdaniem egzaminem z budownictwa i miernictwa, lecz bez specjalnych osiągnięć zawodowych. W Wielkim Księstwie Poznańskim zaprojektował symboliczny katafalk na egzekwie za Tadeusza Kościuszkę (1817), co pomimo wszechstronnych zainteresowań artystycznych pozostało największym dokonaniem, gdyż później poświęcił się obowiązkom radcy magistrackiego⁶⁸.

W Białymstoku rozpoczął praktykę zawodową Johann Wilhelm Kirchhoff (patent – 19.09.1810), od 1797 roku awansowany i jako *Bauinspektor*⁶⁹ przeniesiony służbowo do Łomży. Tutaj jest przelotnie odnotowany⁷⁰, a wedle wszelkiego prawdopodobieństwa obowiązki budowniczego departamentu pełnił nieprzerwanie w latach 1807/8–1810. Następcą został Jan Griesmeyer (nominacja – 14.03.1810), czynny już w epoce stanisławowskiej⁷¹, ale także w dobie konstytucyjnej Królestwa Polskiego. Inspektorem dróg i mostów był Wincenty Mierczyński, później inżynier województwa augustowskiego, co wskazuje na ciągłość zatrudnienia przynajmniej od 1808 roku⁷². Od tej samej daty mógł rozpocząć funkcjonowanie w oddziale mierniczym Bartłomiej Kulwiec, za czym przemawia brak patentu oraz wykonany przezeń pod koniec 1811 roku plan sytuacyjny jednego z łomżyńskich placów. W następnym roku pojawił się już Stanisław Jabłoński (patent – 10.04.1812), co można przyjmować z mniejszym ryzykiem, chociaż figuruje dopiero w dokumentach z lat 1818–1820 – jako geometra wojewódzki w Suwałkach⁷³.

Już niespełna miesiąc po uzyskaniu patentu Kirchhoff (nominacja – 11.10.1810) organizował Wydział Budowniczy w departamencie lubelskim i wbrew sprzecznym przekazom wytrwał do końca⁷⁴. Karierę zakoń-

⁶⁸ J. A. Chrościcki, *Pompa Funerbris. Z dziejów kultury staropolskiej*, Warszawa 1974, s. 305.

⁶⁹ R. Strecke, s. 120.

⁷⁰ Cz. Brodzicki, D. Godlewska, *Łomża w latach 1794–1866*, Warszawa 1987, s. 42, 55.

⁷¹ DzPTNU, s. 378; M. Kwiatkowski, *Stanisław August. Król – Architekt*, Warszawa 1983, s. 190n.

⁷² Kalendarzyk polityczny pijarski na rok 1812, s. 243.

⁷³ Za wcześniejszymi związkami z Łomżą przemawia przynależność do tamtejszej loży masonskiej – czynnej od 1811 roku – potwierdzona w rejestrach z lat 1818 i 1820. Cz. Brodzicki, D. Godlewska, s. 327; S. Załęski, s. 174.

⁷⁴ DzPTNU, s. 513; Kalendarzyk polityczny pijarski na rok 1814, s. 257; S. Załęski, s. 137. S. Małachowski-Lempicki, gdzie wymieniony jako zamieszkały w Lublinie „dyrektor budowlany”.

czył niezbyt chlubnie – w drogownictwie (*Wegebauinspektor*) przy rejencji Gumbinnen (obecnie Gusiew, obwód kaliningradzki), gdzie otrzymał dyscyplinarne zwolnienie w latach 20. XIX wieku⁷⁵. Oddziałem hydraulicznym kierował chyba Jędrzej Nazarewicz (patent – 20.04.1811), co jest konstatacją opartą na kruchej podstawie, bo pewne jest tylko, że posiadał uprawnienia budowniczego oraz geometry. Zmarł w 1813 lub 1814 roku i odebrał „cześć pogrzebową” w miejscowej łoży masońskiej, która skupiała wielu urzędników departamentowych⁷⁶. Ewentualnym następcą mógłby zostać Jan Gisges (patent: 19.09.1810) – wywodzący się z Moraw i rodzinie powiązany z architektami ordynacji zamojskiej⁷⁷, lecz anonimowy we własnych dokonaniach i na zajmowanych stanowiskach.

Budowniczym departamentu siedleckiego był Johann Friedrich Schmiedicke (?–1827, nominacja – 11.10.1810), który najpewniej opuścił urząd po wkroczeniu Rosjan w 1812 roku, a karierę zakończył jako *Bauinspektor* w Bydgoszczy⁷⁸. Na podstawie trudnych do zakwestionowania przesłanek następcą został nieznany z imienia budowniczy Knake⁷⁹. Nie wykluczone, iż chodzi o Karola Knake, zatrudnionego w 1838 roku na zadziwiająco skromnej posadzie dozorczy bruków w Lublinie⁸⁰. Nic bowiem nie wiadomo, żeby spektakularnej degradacji doświadczył jego bardziej znany imiennik – zapewne syn – powszechnie łączony z projektowaniem i realizacją wielu obiektów Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego⁸¹. Ojca być może należy utożsamiać z „budowniczym warzelnianym”, nadzorującym budowane od lat 20. teżnie w Ciechocinku. Projektantem był Jan Jakub Graff⁸², którego córkę dowodnie poślubił Knake młodszy (ur. 1804).

Nieco mniej enigmatyczną postacią jest budowniczy departamentu radomskiego – Józef Sadkowski⁸³ (nominacja – 8.08.1810). Przypuszcza się, że

⁷⁵ R. Strecke, s. 247, 249.

⁷⁶ S. Załęski, s. 141.

⁷⁷ J. Kowalczyk, *Zainteresowania i działalność architektoniczna ordynatów Zamojskich w XVIII wieku*, [w:] *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie*, Kozłówka 2003, s. 106.

⁷⁸ DzPTNU, s. 513; R. Strecke, s. 361.

⁷⁹ Kalendarzyk polityczny pijarski na rok 1814, s. 234.

⁸⁰ J. Żywicki, *Urzędnicy: architekci, budowniczowie, inżynierowie cywilni...*, Lublin 2010, s. 456.

⁸¹ J. Zieliński, *Staropolskie Zagłębie Przemysłowe*, Wrocław 1965.

⁸² M. Raczyński, *Materiały do historii Ciechocinka*, Warszawa 1935.

⁸³ DzPTNU, s. 499.

studiował w Akademii Berlińskiej, a na pewno zachował ciągłość zatrudnienia do początku lat 20. XIX wieku⁸⁴. Jako inspektor dróg i mostów pojawia się Gracjan Korwin (1779–1821, patent – 26.01.1811), zarazem podprefekt powiatu staszowskiego⁸⁵. W 1814 roku uległ ciężkiemu wypadkowi i zmuszony zrezygnować ze służby, po kilku latach stworzył periodyk „Izys Polska” – pierwsze u nas czasopismo z zakresu „przemysłu, techniki i rolnictwa”⁸⁶.

Łatwo zauważyć, że zdecydowana większość kadry inżynierskiej została ukształtowana w cesarstwie pruskim. Wydaje się, że przeważnie omijali procedury egzaminacyjne, ze względu na uznaniowość lub prolongaty czy przewlekłość proceduralną. Przy czym w nowych departamentach do połowy 1812 roku obowiązywało *vacatio legis* od egzaminów na wyższe stanowiska państwowe⁸⁷.

Odstępstwo od reguły wystąpiło w departamencie krakowskim, gdzie Wydziałem Budowniczym kierował nieprzerwanie – zamykający poczet zaszczyconych nominacją królewską⁸⁸ – Jan Bogumił Zschernig (patent – 19.09.1810, nominacja – 7.03.1811). Wcześniej nobilitowany przez Stanisława Augusta (1790), miał za sobą służbę wojskową oraz praktykę architektoniczno-budowlaną na dworze Branickich w Białymstoku⁸⁹. W Oddziale hydraulicznym zdobywał doświadczenia Ludwik Postawka (1773–1849), zarazem nauczyciel rysunku i architektury w gimnazjum krakowskim, a w przyszłości wysokiej rangi specjalista od dróg i mostów w Korpusie Inżynierów Królestwa Polskiego⁹⁰.

Doskonale wiadomo, że względna niepodległość została okupiona ogromnym wysiłkiem, ukierunkowanym na aprowizację armii i pobór re-

⁸⁴ J. Szczepański, *Architekci i budowniczowie. Materiały*, Kielce 1990, s. 126.

⁸⁵ „Izys Polska”, 1821, t. VI, cz. 2, s. 251; T. Palacz, *Chrystian Ksawery Christiani (1772–1842)*, [w] *Z dziejów powiatu szydłowieckiego*, Szydłowiec 2009, s. 86.

⁸⁶ F. Kucharzewski, *Czasopiśmiennictwo techniczne polskie przed rokiem 1875*, Warszawa 1904, s. 17.

⁸⁷ Dekret z 11. sierpnia 1810, DzPKW, t. 2, nr 21, s. 371.

⁸⁸ AGAD, RSiRMKW, sygn. 39, k. 64; Kalendarzyk Polityczny Pijarski na rok 1814, s. 215.

⁸⁹ Łoza, s. 345; J. Maroszek, *Jaświły. Dziejże obszaru gminy do końca XVIII wieku*, Białystok 2004, s. 107.

⁹⁰ D. Wysoczańska, *Notatki o kształceniu artystycznym w Krakowie w XVIII i XIX wieku*, „Rocznik Krakowski” 1975, s. 94n.

kruta, a ruch inwestycyjny w budownictwie cywilnym był znikomy⁹¹. Jednak nadrzędne znaczenie miało położenie zrębów pod nowoczesną służbę cywilną⁹², co okazało się trwałą zdobyczą przez najbliższe półwiecze. Zarazem od wczesnej wiosny 1813 do połowy 1815 roku kraj znalazł się pod okupacją rosyjską, a władzę sprawowała Rada Najwyższa Tymczasowa Księstwa Warszawskiego. W okresie przejściowym utrzymano dotychczasową administrację, „uznając wszelkie władze miejscowe za legalne”⁹³, a decyzje o losach kraju zapadły na kongresie wiedeńskim.

Nie powiodły się starania, żeby Księstwo Warszawskie w całości znalazło się pod protektoratem rosyjskim. Dyplomacja pruska zdołała wynegocjować zwrot ziem, z których powstała odrębna prowincja – autonomiczne do 1848 roku Wielkie Księstwo Poznańskie⁹⁴, a powiaty na prawym brzegu Wisły (brodnicki, chełmiński, toruński) wcielono do regencji kwidzyńskiej. Po delimitacji odpadła większość departamentu poznańskiego⁹⁵ i bydgoskiego⁹⁶ oraz fragmenty kaliskiego⁹⁷ i plockiego⁹⁸ – straty wyniosły około 29 tys. km². Austria odzyskała zrazu tylko okręg Podgórze, czyli prawobrzeżny skrawek pow. krakowskiego. Lewobrzeżna strona powiatu, powiększona o pow. krzeszowski oraz część pow. hebdowskiego złożyła się na Rzeczpospolitą Krakowską (Wolne Miasto Kraków, około 1200 km²), formalnie do 1846 roku pozostającą pod kuratelą wszystkich zaborców⁹⁹.

Na Królestwo Polskie przypało zatem około 127 tys. km², a w pierwszej fazie zachowano dotychczasowy podział administracyjny. Jednak bar-

⁹¹ J. Polaczek, *Sztuka i polityka w Księstwie Warszawskim: dzieje, formy, treść i dziedzictwo*, Rzeszów 2005, passim.

⁹² M. Krzymkowski, *Status prawny urzędników Księstwa Warszawskiego*, Poznań 2004, passim.

⁹³ J. Przygodzki, *Rada Najwyższa Tymczasowa Księstwa Warszawskiego*, Wrocław 2002, s. 51.

⁹⁴ J. Kozłowski, *Administracja Wielkopolski pod pruskim zaborem 1793–1918*, Poznań 2000.

⁹⁵ Z czternastu powiatów pozostała tylko część pow. pyzderskiego (z Pyzdrami) i skrawek powidzkiego. W. Trzebiński, *Podziały administracyjne Królestwa Polskiego w okresie 1815–1918*, Warszawa 1956, s. 4.

⁹⁶ Z dziesięciu powiatów pozostały pow. brzeski, kowalski oraz większość radziejowskiego. Ibidem.

⁹⁷ Odpadł prawie cały pow. odolanowski, część ostrzeszowskiego (z Ostrzeszowem) i konińskiego (na lewym brzegu Prozny). Ibidem.

⁹⁸ Odpadł skrawek pow. lipnowskiego (u ujścia Drwęcy w pobliżu Torunia). Ibidem.

⁹⁹ J. Bieniarzówna, *Rzeczpospolita Krakowska 1815–1846*, Kraków 1948.

dziej trwałą zdobyczą po okresie napoleońskim były zręby pod nowoczesną służbę cywilną¹⁰⁰, w tym strukturę służb inżynieryjno-budowlanych, przez najbliższe półwiecze zgoła odmienną od systemu występującego w cesarstwie rosyjskim.

Summary

An outline of construction service organization in the Duchy of Warsaw

The article presents the criteria of employment in central and local administrative entities in the Duchy of Warsaw and aims at determining the list of technical employees in each department.

¹⁰⁰ M. Krzymkowski, *Status prawny urzędników Księstwa Warszawskiego*, Poznań 2004, passim.

